

NOVÉ HRADY V JIŽNÍCH ČECHÁCH POD TAKTOVKOU ÚTVARU POHRANIČNÍ STRÁŽE. KAŽDODENNOST I SVÁTEČNOST NA NOVOHRADSKU V DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ OČIMA POHRANIČNÍKŮ–KRONIKÁŘŮ

Zuzana Duchková

DOI 10.69108/slsb.2024.1.04

Zuzana Duchková: Nové Hradý in South Bohemia under the Command of the Border Guard Unit. Everyday life and festivities in the region of Nové Hradý in the second half of the 20th century through the eyes of border guards-chroniclers

The region of Nové Hradý, a South Bohemian border area with a majority German population, radically changed after World War II. After the displacement of the original inhabitants and the arrival of new residents, it became a guarded area. It had to submit to many requirements and special directives from the Border Guard Unit. The presented study deals with the impact of the residence of this unit on the cultural-historical environment of the town of Nové Hradý, its stay in the baroque Servite monastery, the relationship of the new residents to the original heritage, which had not been left by their ancestors, and the creation of new traditions, some of which have survived to the present day and, on the other hand, some have quickly disappeared again. The main part will be dedicated to the holidays and festivities that took place with the participation of the Board Guard Unit and influenced the life of the entire town near the Austrian border. From the available sources (primarily from the chronicles of the Board Guard Unit), the regular and festive year of the Board Guard Unit and its changes during the years 1950–1989 (e.g. inclusion of new holidays, etc.) will be reconstructed. Finally, the cultural-historical development after 1989 in the town of Nové Hradý is indicated.

Key Words: *Nové Hradý, Borderland, Border Guard, Festivities, Everyday Life, Communism*

Novohradsko coby jihočeské pohraniční území s většinovým německým obyvatelstvem se po druhé světové válce radikálně proměnilo. Po odsunu původních a příchodu nových obyvatel se stalo strážným prostorem a muselo se podrobit mnohým požadavkům a zvláštním směrnicím ze strany útvaru Pohraniční stráž. Následující studie se zabývá dopadem pobytu tohoto útvaru na kulturně-historické prostředí města Nové Hradý, jeho setrváním v barokním klášteře servitů, vztahem nových obyvatel k původnímu dědictví, které však nezanechali jejich předkové, a tvorbou nových tradic, z nichž některé se dochovaly do současnosti a naopak některé opět rychle zanikly. Stěžejní část je věnována svátkům a slavnostem, které probíhaly za účasti útvaru PS a ovlivňovaly život celého města v blízkosti rakouských hranic. Tato studie si neklade za cíl vysvětlit veškeré politické, sociální či hospodářské pozadí na Novohradsku a postihnout pobyt útvaru PS v jeho plné šíři, naopak se jedná pouze o dílčí zpracování tohoto tématu a využívá k tomu především jeden z dostupných pramenů – kroniky PS útvaru, z nichž je rekonstruován běžný i slavnostní rok útvaru PS a jeho proměny v průběhu let 1950–1989

(např. zařazení nových svátků atp.). Na závěr je naznačen kulturně-historický vývoj po roce 1989 ve městě Nové Hradý.

Celé Novohradsko společně se svým centrem, které tvořily a dosud tvoří Nové Hradý, plnilo velmi důležitou strategickou úlohu na česko-rakouském pomezí v podobě zásadního strážního bodu při vstupu do Českého království již od svého samého založení v roce 1279. Z tohoto roku pochází listina, která dokládá vznik panského sídla, které patřilo nejdříve Vítkovcům, od 14. století pánům z Landštejna a poté Rožmberkům, po nichž zdědili celé panství Švamberkové.¹ Zásadní zlom proběhl v únoru roku 1620, kdy získal novohradské panství rod Buquoy,² který ho vlastnil až do roku 1945 a zásadně se zapsal do rozvoje celého území. Postupně vznikly různé spolky, byl opraven původní rožmberský hrad a rezidence a byl postaven nový zámek společně se zámeckou zahradou a anglickým parkem.³ V roce 1677 byl založen v Nových Hradech klášter servitů,⁴ který po jeho zrušení v padesátých letech 20. století fungoval jako sídlo pohraniční stráže. K němu se autorka vrátí ještě obšírněji.

Na počátku 20. století bylo novohradské panství poměrně klasickým územím obydleným především německým obyvatelstvem a tudíž ho čekal scénář typický pro většinu obdobných oblastí.⁵ Po první světové válce⁶ se zde zcela cíleně začala upřednostňovat česká menšina hlavně díky podpoře z oficiálních míst nově vzniklého československého státu a Nové Hradý začaly být přetvářeny jako hlavní centrum českého kulturního a spolkového života.⁷ Podle některých pamětníků se do české společnosti poměrně hodně zapojovala i německá většina, zvláště ti, kteří už dříve měli co dočinění

1 Pavel KOBLASA, *Nové Hradý*, České Budějovice 1999; Anton TEICHL, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Gratzen*, Gratzen 1907, s. 178.

2 Více k rodu Buquoyů srov. P. KOBLASA, *Buquoyové: stručné dějiny rodu*, České Budějovice 2002, s. 9–42.

3 Martin KRUMMHOLZ, *Buquoyová krajina: zaniklé i dochované stavby v Nových Hradech a okolí = The Buquoy Landscape: ruined and surviving buildings in and around Nové Hradý*, Praha 2012, s. 8–11; 14–16. Více k Novým Hradům a Novohradsku srov. Michaela VLČKOVÁ (ed.), *Duchovní krajina Novohradských hor: Novohradsko*, Mýtiny 2017; Daniel KOVÁŘ, *Kraj trojí tváře: Borovany, Ledenice, Trhové Sviny, Horní Stropnice, Nové Hradý, Žár, Žumberk, Jilovice, Olešnice, Slavče*, Sdružení obcí 1998; P. KOBLASA, *Místopis Novohradská*, České Budějovice 2015; Jan IVANEGA – Petra TRNKOVÁ (edd.), *Krajina, sídlo, obraz: romantický řád Jiřího Jana Buquoye*, Praha 2015.

4 A. TEICHL, *Beiträge*, s. 217, 232.

5 Novohradsko zažívalo od druhé poloviny 19. století až do první světové války velký rozkvět drobných živností a provozoven, a to jak v samotných Nových Hradech, tak ve většině tamních obcích. Nejednalo se však o větší průmysl a jediné hlavní velké průmyslové odvětví – sklárství, naopak začalo upadat a mnohé sklářské hutě postupně zanikly. Obyvatelstvo na Novohradsku pracovalo tedy především v zemědělství. Srov. P. KOBLASA, *Od poloviny 18. století do roku 1918*, in: Vladislav DUDÁK (ed.), *Novohradské hory a Novohradské podhůří. Příroda. Historie. Život*, Nové Město, 2006, s. 385–388.

6 Národnostní konflikty před první světovou válkou nebyly na Novohradsku časté z několika důvodů. Většina oblastí na Novohradsku byla národnostně poměrně homogenní, takže se národnostní problémy z geografických důvodů příliš nevyskytovaly, kromě toho obyvatelstvo žilo především na venkově a o celospolečenské politické dění se příliš nezajímalo. Samozřejmě docházelo k obchodním kontaktům mezi Čechy a Němci nebo ke smíšeným manželstvím. První světová válka však zasáhla novohradské obyvatele tvrdě, mnozí muži se z bojišť nevrátili a všeobecně se velmi zhoršila celková životní úroveň obyvatel. Více srov. Tamtéž, s. 388.

7 Více k celé situaci na Novohradsku po vzniku Československa, k národnostnímu složení, spolkovému životu atd. srov. Leoš NIKRMAJER, *Od vzniku ČSR do roku 1938*, in: V. DUDÁK (ed.), *Novohradské hory*, s. 389–398.

s kulturou.⁸ Na druhou stranu se začala mezi některými českými a německými obyvateli Novohradska objevovat určitá nenávisť, často způsobená pouze odlišnou ekonomickou situací zúčastněných,⁹ přesto tato nenávisť byla postupně cíleně živěná a vyvrcholila v říjnu roku 1938, kdy se Nové Hrady s okolím přidaly k Hitlerově Velkoněmecké říši. Velká část českého obyvatelstva musela z pohraničí odejít a novohradští muži museli narukovat.¹⁰

Po konci druhé světové války se situace obrátila a německé obyvatelstvo bylo donuceno odejít, poslední hrabě Buquoy byl prohlášen za zrádce a kolaboranta a území Novohradska začalo být osidlováno¹¹ Čechy z vnitrozemí (někteří pouze územím rychle prošli a „přivlastnili si“ to, co zbylo po odsunutých Němcích), cíleně sem byli posíláni Slováci, Maďaři a Rumuni, kteří opustili svou původní domovinu s vidinou zlepšení svých hospodářských a celkově životních podmínek.¹² Jejich odlišné kulturní a ekonomické zkušenosti však způsobovaly mnohé problémy celé oblasti.¹³

Nové Hrady se dostaly těsně do blízkosti hraničního pásma, což znamenalo, že se veškerý pobyt a pohyb osob velmi pečlivě sledoval. Zostřený režim platil i v rámci trvalého bydliště v hraničním pásmu, všichni obyvatelé museli být prověřeni Ministerstvem národní bezpečnosti podle zvláštních směrnic. Pro vstup do pohraničního pásma byly vydávány speciální propustky, které bylo možné získat např. na doporučení kádrového pracovníka v zaměstnání či na doporučení předsedy MNV či MěNV.¹⁴ Přímo kolem státních hranic vedlo zakázané pásmo, na které navazovalo hraniční pásmo. To zasahovalo kolmo do vnitrozemí od dvou po šest kilometrů, na problematičtějších územích až dvanáct kilometrů.¹⁵

8 Osobní korespondence autorky s Mag. Leopoldine Goldberg-Vogel z let 2002–2003; osobní korespondence autorky s p. Josefem Zeilingerem z let 2002–2003.

9 Tamtéž.

10 Více srov. P. KOBLASA, *Nové Hrady*; Leoš NIKRMAJER, *Od Mnichova do roku 1945*, in: V. DUDÁK (ed.), *Novohradské hory*, s. 398–401.

11 Poválečné změny v pohraničí směřované na změnu struktury obyvatel – tedy vysídlení německého obyvatelstva a dosídlení novými obyvateli – mělo být oficiálně organizováno, ale zprvu došlo k tzv. divokému odsunu, během něhož docházelo k nejostřejším zásahům proti německým obyvatelům a vyznačovalo se mnoha násilnými činy. Tato etapa trvala od konce války do počátku prvních organizovaných odsunů v letních měsících roku 1945, druhá etapa odsunu německých obyvatel probíhala během celého roku 1946. Podrobněji k jednotlivým fázím odsunu na Novohradsku srov. Jiří PETRÁŠ, *Od osvobození do roku 1989*, in: V. DUDÁK (ed.), *Novohradské hory*; TÝŽ, *Odsun Němců (Česko-německé soužití a odsun německého obyvatelstva na jižní hranici s Rakouskem v letech 1945–1947)*, in: Andrea KOMLOSY – Václav BŮŽEK – František SVÁTEK (edd.), *Kulturen an der Grenze*, Waidhofen a.d. Thaya 1995; Vladimír HOKR, *Paměti Vitorazska: Novohradsko, Třeboňsko, Waldviertel*, Nové Hrady 2003. Odsunu Němců na Novohradsku se velmi podrobně věnuje též Zuzana VÁCLAVOVÁ, *Odsun Němců z Novohradska*, České Budějovice 2010 (diplomová práce), s. 47–68 (Online, stav k 1. 5. 2024: https://theses.cz/id/53nrul/Odsun_Nmc_z_Novohradska.pdf).

12 Novým osadníkům byla přidělována půda v rámci pozemkové reformy. Podařilo se tak uchovat zemědělský charakter regionu, ovšem počet a hustota obyvatel na Novohradsku se zmenšily, např. v roce 1930 vycházelo 54 obyvatel na 1km², zatímco v roce 1947 pouze 21 obyvatel. Více srov. J. PETRÁŠ, *Od osvobození do roku 1989*, s. 407. Některé oblasti již nebyly cíleně dosídlovány a obce v těchto místech zanikly. K tomuto tématu více srov. P. KOBLASA, *Místopis Novohradských hor*, České Budějovice 2001, s. 33–37. Matěj SPURNÝ, *Proměny sudetské krajiny*, Praha 2006, s. 77; Zuzana VÁCLAVOVÁ, *Odsun*, s. 68–69.

13 Hans PLAN – Johann SOMMER (edd.), *Pfarrchronik Strobnitz 1906–1946*, Augsburg 1996.

14 Pavel VANĚK, *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955*, Praha 2008, s. 57, 62.

15 Tamtéž.

Situace se ještě zostřila ve chvíli, kdy se po uzákonění ochrany hranic v roce 1951¹⁶ staly Nové Hradý sídlem útvaru Pohraniční stráž. Tu bylo nutné někde umístit a jako „vhodným“ objektem se ukázal již zmiňovaný klášter servitů. V roce 1950 bylo rozhodnuto o likvidaci klášterů na území Československa,¹⁸ tudíž tomu nestálo nic v cestě.¹⁹ Stejně jako většina klášterů v tehdejší Československu byl i novohradský klášter zestátněn za dramatických událostí, jak dokládají dochované archiválie s popisem průběhu likvidace kláštera.²⁰ Poté byla budova předána ministerstvu národní bezpečnosti v polovině září roku 1950 s tím, že se do něho nastěhuje jednotka pohraniční stráž, poté

16 Zákon o Ochráně státních hranic 69/1951 Sb. (Online, stav k 1. 5. 2024 <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=26167&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>).

17 Více k historii vzniku a celkové organizaci Pohraniční stráž srov. Martin PULEC, *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích*, Praha 2006; P. VANĚK, *Pohraniční stráž*; Dále kolektivní monografie vydané Technickým muzeem v Brně – výběrově: P. VANĚK (ed.), *Ochrana státní hranice v padesátých letech 20. století*, Brno 2017; P. VANĚK a kol. (eds.), *Ochrana státní hranice 1948–1955*, Brno 2013 atd. Velmi podrobně se činností Pohraniční stráž přímo na Novohradsku zabývá Petr POLÁK, *Stůj, ruce vzhůru! Tady Pohraniční stráž. Kdo tam? Česko-rakouská hranice v oblasti Novohradských hor v letech 1948–1989*, České Budějovice 2009 (diplomová práce). Archivní prameny lze dohledat v Archivu bezpečnostních složek, pobočka Brno-Kanice, v Muzeu Policie ČR a Vojenském archivu Praha.

18 Více k tzv. Akci K, jak byla nazvána likvidace klášterů a mužských katolických řeholních řádů, která proběhla v dubnu 1950 srov. Vojtěch VLČEK, *Perzekuce mužských řeholí 1948–1950*, in: *Stát a církev v roce 1950: sborník příspěvků z konference Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským dne 21. června 2000 v Emauzském klášteře v Praze*, Brno 2000, s. 50–67.

19 Ve fondu Městského národního výboru Nové Hradý v SOKa České Budějovice, který je jen částečně zpracovaný, se nachází dokument označený jako přísně tajný, obsahující „Pokyny pro zmocněnce SÚC ve vyklizovaných klášteřích“ vydaný Státním úřadem pro věci církevní. Pokyny byly přesné na den i hodinu, připouštěly se všechny možnosti, které mohly při odvezení řeholníků z klášterů nastat. Bylo předem určeno, kdo, kdy, s kým a jak má a smí mluvit, co vše je hned po příjezdu do kláštera nutné zajistit, řeholníkům, kteří měli klášter opustit, měla byt poskytnuta lhůta k přestěhování do 20.00 druhého dne, dostatek osob mělo zajistit klid a také zajistit uposlechnutí výzvy opuštění kláštera (pokud by neuposlechli, budou do akce zapojeny složky státní bezpečnosti.) Na závěr formuláře jsou zmocněnci vyzváni, aby pamatovali, „že každý pokus o odcizení klášterního majetku by posloužil reakci v boji proti naší lidové vládě a že je Vaší povinností ze všech sil se zasadit o to, aby celá akce i soupis majetku byly provedeny naprosto čestně a poctivě.“ Státní okresní archiv České Budějovice (dále jen SOKa České Budějovice), *Městský národní výbor Nové Hradý* (dále MěNV Nové Hradý), nezprac.

20 Pokyny uvedené v pozn. č. 19 jsou pouze normativním pramenem, praxe byla odlišná, jak dokládá i následující přepis popisu průběhu likvidace novohradského kláštera: „Do kláštera přišli jsme po 20. hodině společně se 3 členy STB, 2 členy SNB a církevním tajemníkem. Klášter přišel nám otevřít kaplan Jindra. Požádal jsem ho, aby s námi šel do kanceláře kláštera společně s představeným kláštera (p. Rajmund Chalupa) k určité poradě. Do styku s představeným o samotě se již nedostal. Poradu zahájil jsem sám, kde jsem vysvětlil nutnost odchodu kaplana Jindry a takticky snažil jsem se oba přimět, aby dobrovolně dali k tomu souhlas. Představený kláštera namítal, že dobrovolně nemůže s tímto návrhem souhlasit, poněvadž oba prý jsou přetížení náboženskou prací a sám že nebude moci vše zastat, že klášter je příliš veliký, aby v něm mohl nadále zůstat, uznává. Stejně prý to očekával. Kaplan Jindra odkryl své karty ihned a prohlásil, že dobrovolně a ničím nesouhlasí. Přímou se otázel, kolik mu dáme času na přípravu. Němci mu prý dávali vždy 3 hodiny.

Další rozprava byla maření času. Vedoucí STB dal mu termín třičtvrtě hodiny. Upozornil jsem ho ale předtím, že má kaplan odejti až druhý den. Poněvadž ale vedoucí trval na odjezdu ještě téhož večera, složil si kaplan nejpotřebnější svršky a skutečně v tom čase odejel.

Mezi přípravou provedli jsme prohlídku kláštera, která ovšem nebyla podrobná vzhledem k rozsáhlosti kláštera. Závady většího rázu jsme nenašli. Byl nalezen nějaký písemný materiál, který si s sebou odvezl vedoucí STB. Nebylo to ale zvláště významné.

Po odjezdu STB zůstal jsem v klášteře já a 2 členové SNB. Jeden ze členů konal hlídku venku a druhý na chodbách kláštera. Představený kláštera šel si klidně ulehnout, poněvadž byl již hodně unaven a také znerozvářen.“ SOKa České Budějovice, MěNV Nové Hradý, nezprac.

co se o ni zajímalo ještě několik dalších institucí²¹ jako například zástupci ministerstva zemědělství, kteří doufali v založení školy JZD. Pro ni bylo nakonec nalezeno místo v bývalém buquoyském zámku.²²

Nový uživatel bývalého kláštera servitů PS útvar 8196 v Nových Hradech souhlasil s tím, že k nově zařízenému farnímu úřadu ponechá část východního dvorku kláštera a na dvorku postavenou dřevěnou kůlničku a prasečinec. Toto bude užívat duchovní správce farního kostela v Nových Hradech, p. Rajmund Chalupa, pro uskladnění kostelních potřeb, uhlí a dříví. Na zbývajících částech dvorku mezi prasečincem a kůlničkou si měl duchovní správce zřídit zahrádku, ve které měl pěstovat květiny pro potřebu kostela. Nový obyvatel převzal celou budovu kláštera mimo čtyři místnosti, které nutně potřebovala duchovní správa k řádnému vykonávání bohoslužeb. Vchody do těchto místností byly z budovy kláštera zazděny, aby nebyl útvar ohrožen.²³ Pozemkový majetek kláštera byl předán JZD v Nových Hradech.

Pohraniční město Nové Hradky se tedy staly městem, do kterého měl vstup pouze někdo a všichni jeho obyvatelé museli být řádně kádrově posouzeni, jak už bylo zmíněno výše.²⁴ Muselo se prokázat, zda jsou vhodnými občany pro život tak blízko střežené státní hranice. Nově přichozí byli doporučováni městskými či místními národními výbory a nelze opomenout i fakt, že do pohraničí se chodilo kvůli prohrěškům spáchaným ve vnitrozemí, ať již průkazným či např. na udání – tzv. „za trest“. Největším problémem bylo, že se z původního dobře zavedeného a občansky fungujícího města stalo místo, které bylo obydleno nově příchozími, kteří neměli k novému bydlišti jakýkoli vztah. Jejich původní rodinné kořeny byly geograficky situovány často stovky kilometrů od Nových Hradů, neexistovala tedy žádná původní rodinná paměť, která by celou oblast spojovala. Stejně tak postupně vymizely i kulturní tradice, což tehdejší stát viděl naopak jako velkou výhodu a uměle to velmi často podporoval. Postupně se během 50. a především 60. let 20. století

21 „Dne 5. července 1950 dostavil se do kláštera Servitů Nové Hradky velitel PS útvaru 8196 za účelem předání klášterního objektu. Byl požádán o výměr, kterým má býti příslušnými úřady klášter přidělen novému majiteli. Strážmistr neměl však žádných písemných dokladů o přidělení kláštera, dostal prý telefonický příkaz od svých nadřízených z Čes. Budějovic, že klášter Servitů v Nových Hradech jest PS útvaru 8196 v Nových Hradech přidělen vládní dislokační komisí. Jelikož nebylo písemných dokladů, nebylo možno dle směrnic vydaných pro zmocněnce SÚC a cirk. tajem. toto předání provést.“ SOKA České Budějovice, MěNV Nové Hradky, nezprac.

22 Přestože umístění útvaru PS do budovy barokního kláštera rozhodně nebylo šťastné, z dlouhodobého hlediska se dá říci, že byl klášter přeci jen poměrně zachován ve své původní podobě, neboť například pro potřeby školy by bylo nutné provést daleko drastičtější stavební zásahy, než byly provedeny PS útvarem, což dokazuje i dnešní stav zámku. Zámek dnes patří Ústavu Nanobiologie a Strukturální biologie CVGZ Akademie věd České republiky, který jeho prostory přímo využívá společně s Přírodovědeckou fakultou a Fakultou rybářství a ochrany vod Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

23 Jednalo se o místnosti ve spojovací chodbě mezi kostelem a klášterem. Díky tomu, že do těchto prostor vojáci neměli přístup, byla zachována tzv. kapitulní síň v prvním patře kláštera s původním vybavením a s dřevěnou podlahou z doby založení kláštera. Původně byla zachována i podlaha v obou patrech spojovací chodby pocházející z oprav v roce 1902–1903, nynější uživatel kláštera společenství Rodina Panny Marie ji však dal na začátku roku 2008 vyměnit.

24 Kádrové posudky novohradských obyvatel jsou též uloženy v SOKA České Budějovice, MěNV Nové Hradky, nezprac.

začala vytvářet tradice nová, nová pouta k novému místu vznikala především u mladších obyvatel a tato generační výměna byla více než žádoucí, což bude rozvedeno v textu níže.

Zpočátku se útvar Pohraniční stráže projevoval v rámci novohradské každodennosti poměrně málo, především v případě nutnosti v podobě kontrol atp. O samotném životě PS útvaru v klášteře existují jen kusé informace, o to jsou ovšem „delikátnější“. Ze dne 11. února 1955 pochází pokárání, že se před farním úřadem a před kostelem nachází rozbité vozy a různé hospodářské náčiní, které by bylo vhodné nechat odstranit kvůli X. výročí osvobození vlasti Rudou armádou, přesto, že do kostela chodí jen věřící, neboť i jim je třeba ukázat, „že se jim snažíte vycházet vstříc a ostatním dát najevo, že i oni si mají učinit patřičný úklid a dát lepší vzhled svému obydlí.“²⁵

V roce 1977 se řešil daleko ožehavější problém. Ze strany věřících a administrátora Farního úřadu Nové Hradky přišla na MNV Nové Hradky stížnost, že je příslušníky PS poškozována kostelní věž, kterou PS útvar používal jako strážní věž jen do roku 1958. Za tímto účelem byla zbudována ve štítě mezi kostelem a bývalým klášterem dvířka, po ukončení služby měl být otvor řádně zabeďněn, ovšem vojáci ho znovu prorazili a páchali tak škody na krytině střechy, která byl každý rok znovu opravována, ovšem bezvýsledně. K tomu vojáci opět používali otvor ve střechě na pozorování žen v domě naproti, který pocházel z prvních let pobytu pohraniční stráže v klášteře. Do věže tedy přišlo, její oprava byla ovšem v nedohlednu. Vojáci rozbíjeli i kostelní vitráže (okna, ke kterým je přístup pouze z PS útvaru). Část odpovědi nadporučíka PS útvaru na tuto stížnost je poněkud humorná. Nadporučík PS útvaru přiznává, že vojáci hned v počátku jejich působení v klášteře rozbili „ve střechě šablonu eternitu, aby mohli odtud pozorovat ve večerních hodinách ženy, které v té době bydlely v budově bývalé fary. V té době jsem i tuto možnost připouštěl, jelikož v budově bydlela mladá děvčata.“²⁶ Nyní tedy v roce 1977 už tato možnost nebyla připuštěna – „ostatně nevidím důvody k rozbíjení střechy na podívání, neboť nyní žijí na bývalé fáře ženy od 50ti roků výše a nebyli jsme lékařem upozorněni, že bychom měli na útvaru pohlavně úchylné pohraničnický.“²⁷ Nakonec bylo dohodnuto, že útvar PS zazdí otvor mezi klášterem a kostelem, střechu si opraví sami farníci.

V druhé polovině šedesátých let se z ideových důvodů oficiální československé úřady rozhodly, že by se práce pohraničnicků měla více přiblížit místním obyvatel a především je do jejich práce zahrnout. Uvědomovaly si, že je aktivita spojená se střežením hranice velmi často spojena s určitým strachem a vyvolává spoustu pochybností a nežádoucích otázek. Již v padesátých letech se z řad civilního obyvatelstva rekrutovali tzv. pomocníci Pohraniční stráže, z nichž postupně po letech vzájemně spolupráce vyrostla tzv. „aktivní záloha“ PS.²⁸ Jak už bylo naznačeno výše, kromě dospělých obyvatel bylo nutné „vtáhnout do děje“ nové generace novohradských obyvatel a začít jim představovat

25 SOkA České Budějovice, MěNV Nové Hradky, nezprac.

26 Tamtéž.

27 Tamtéž.

28 *Stručný přehled dějin pohraniční stráže*, Praha 1986, s. 69–84.

a vysvětlovat význam práce pohraničnicků. Na celostátní úrovni přistoupil Ústřední výbor Československého svazu mládeže na zakládání pionýrských oddílů s názvem Mladí strážci hranic v pohraničních oblastech. Tímto propagandistickým krokem se do určité míry legitimizoval pobyt PS ve městě, útvar se stal jeho běžnou součástí.

Oficiální tiskovina s názvem *Příručka pro pohraničníky* uváděla, že z těchto poučených a zaangažovaných dětí „*jsou vychováváni dobří socialističtí vlastenci.*“²⁹ Stát získal větší přehled nad životem dětí a mládeže a mohl je ovlivňovat „správným“ – potřebným směrem. Útvar pohraniční stráže se tedy stal běžnou součástí života města a celého okolí a začal víceméně zasahovat a ovlivňovat tvář tohoto pohraničního území jako nedílná složka místního obyvatelstva. Jednou z velkých snah se stalo spoluvytváření nových tradic či přizpůsobování se tradicím stávajícím tak, aby se neustále podporovala myšlenka potřeby chránit státní hranice a legitimizovaly se tak mnohé události s tím spojené. Vynikající možností začlenění se nabízely svátky a slavnosti, které ve městě probíhaly.

Jeden z vhodných pramenů k tomuto tématu jsou kroniky PS útvaru, které se však dochovaly velmi omezeně a jsou v mnohých případech stále v soukromých rukách. Obdobným případem byly i novohradské kroniky.³⁰ Kroniky pohraniční stráže, a tak tomu bylo i u novohradských kronik, měly většinou přísný stupeň utajení, neboť obsahovaly informace nejen pozitivní, ale měly mapovat i neúspěchy útvaru či konkrétních jednotlivců jako byl např. úspěšný pokus o narušení hranice či sebevraždy pohraničnicků či dokonce samotného velitele PS, což byl opět příklad novohradského útvaru. Kroniku vedl v Nových Hradech buď velitel či pohraničník, který měl hezké písmo či měl být výtvarně zdatný. Kroniky se od sebe liší, stejně jako samotné zápisy za jednotlivé roky. Velmi záleželo na osobě kronikáře, na jeho důslednosti a sdílnosti. Události jednotlivých roků se s postupem času téměř nelišily, maximálně byly některé vynechány či jim nebyla věnována větší pozornost. Z tohoto důvodu bude následně nastíněn „ideální rok“ v Nových Hradech a jeho svátky a slavnosti, které byly typické pro sedmdesátá a osmdesátá léta, bez ohledu na konkrétní roky uskutečnění daných oslav.

Konkrétní oslavy, svátky a slavnosti, při nichž hrála pohraniční stráž určitou roli tvořily dvě skupiny. První tvořily ty svátky, které byly spjaty přímo s pohraniční stráží a její činností. Největší oslavou bylo výročí přijetí zákona o ochraně státních hranic (dále OSH) na konci června a den Pohraniční stráže, který připadal na 11. července. Kulturní program, který v rámci těchto oslav probíhal, sestavovali pohraničníci společně s Mladými strážci hranic za účasti jejich rodičů. Běžně se konaly sportovní soutěže a od začátku sedmdesátých let se tradicí staly tematické večery, které měly obohacovat jak pohraničníky, tak místní obyvatelstvo, aby se zdůraznila i didaktická funkce těchto oslav. Témata byla volena předsednictvem KSČ, aby nejlépe odpovídala konkrétním potřebám

²⁹ *Příručka pro pohraničníky*, Praha 1963, s. 62.

³⁰ Kroniky útvaru PS v Nových Hradech byly po roce 1989 v soukromých rukách a později byly uloženy v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích (bez inv. č.), jedná se o dva svazky.

státu. Během těchto událostí byly připravovány názorné agitace, čtenářské besedy, vystoupení známých osobností či kolektivů lidové umělecké tvořivosti. K 25. výročí přijetí zákona o OSH v roce 1976 byla dokonce u novohradského kláštera cestou ke kostelu umístěna speciální vitrína, která byla zaměřena na tento zákon. Místo bylo vybráno zcela záměrně, jak dokládají poznámky v kronice PS útvaru.³¹

Jednou z nevýznamnějších každoročních událostí pro každý PS útvar byla oslava výročí Slovenského národního povstání 29. srpna, neboť během ní mohla jednotka pohraniční stráže získat titul „*Vzorná rota*“ / „*Vzorná jednotka*“ či dokonce titul „*Vzorné pohraniční město*“. Udělení tohoto titulu patřilo pouze těm, kteří bez poskvrny uchránili po celý předešlý rok státní hranici a dokázali zpopularizovat práci pohraničnicků civilnímu obyvatelstvu. Tato socialistická soutěž, uměle vytvořená a cíleně podporovaná, se stala hlavním každoročním úkolem každého útvaru Pohraniční stráže. Díky tomu bylo zajištěno, že se pohraničníci budou snažit o komunikaci s místními obyvateli, budou vyvíjet dostatek sportovních a společenských aktivit a budou se například podílet na výstavbě bytových domů či jiném zvelebování společných prostor ve městě. Novohradská Pohraniční stráž byla nositelem titulu „*Vzorná rota*“ téměř každý rok, během nichž byly vedeny kroniky.

Velmi oblíbenou aktivitou se stal každoroční ples Pohraniční stráže pořádaný v lednu či v únoru během klasické plesové sezóny či velký ohlas měl také filmový festival v únoru a na konci září sportovní událost – Memoriál Adama Rusa.³²

Druhou skupinu svátků, při nichž se pohraniční stráž obvykle zviditelňovala, byly oslavy spojené s tradičními událostmi během roku jako Vánoce a Velikonoce. Těmto svátkům byl ovšem celorepublikově dáván nový význam a velký důraz se kladl na jejich nově vzniklé nenáboženské vyznění. Nejdůležitějším dnem během vánočních svátků byl Silvestr, během něhož se na útvaru konala zábavná estráda za přítomnosti místních obyvatel a pozvaných umělců, často z Českých Budějovic nebo z Prahy. Přes veškeré oslavy však byl konec roku pro PS jedním z nejnáročnějších dnů, protože se téměř každoročně objevil tzv. narušitel hranic a PS musela ukázat, že je stále bdělá. Naopak z velikonočních svátků se nejvíce oslavovalo Velikonoční pondělí, během něhož se vojáci zúčastňovali koledování s pomlázkou s dalšími místními muži ve městě. Tato oslava byla ale často poměrně striktně hlídána veliteli, aby nedocházelo ke zbytečným mravním deliktům a neutrpěla tak dlouze budovaná vlídnější tvář pohraničnicků.

Další oslavy byly již tradičně úzce spjaty se socialistickým a komunistickým uspořádáním státu. Celý únor probíhaly oslavy Únorového vítězství z roku 1948. Během oslav se konalo několik akcí na různých úrovních. Některé byly určeny pouze pro pohraničnický. Většinou se jednalo o besedy se zasloužilými členy KSČ, kteří např. zažili

31 Kronika PS útvaru Nové Hradky.

32 Adam Ruso byl vojínem u útvaru PS Krabonoš, jehož smrt při přestřelce s trojčlennou skupinou tzv. narušitelů hranic, kterým se podařilo utéct do Rakouska 30. září 1951, byla využita v rámci komunistické propagandy a obyčejný vojín se stal legendou, po kterém byla pojmenována jedna z typických sportovních událostí. Srov. P. POLÁK, *Stůj, ruce vzhůru!*, s. 138.

únor 1948 na Novohradsku atp. Naopak veřejná byla agitační pásma složená z předčítání a zpěvu písní na konkrétní témata, která připravovala socialistická mládež na základních či středních školách. Jedno z velmi populárních pásem se jmenovalo *Písničky za groš* a mělo populární formou seznamovat vojáky i veřejnost s poměry za první republiky, slovy kroniky „s tehdejším politickým bojem a policejním terorem.“³³

Mezi další zásadní slavnosti patřil První máj, kterého se zúčastňovalo celé město v prvomájovém průvodu. Pohraniční stráž při něm prezentovala svou sílu a určitou nedotknutelnost, na druhé straně se snažila ukázat i mírnější tvář a představovala svou sounáležitost k městu a civilnímu obyvatelstvu. Velmi často se rota v průvodu zúčastňovala s alegorickým vozem, který ukazoval prostředí pohraničnicků při výkonu služby a přibližoval všem důležitost jejich přítomnosti ve městě. Na oslavy navazoval sedmý květen, den osvobození Nových Hradů, během něhož se tradičně kladly věnce k hrobu neznámého vojína a pohraničníci u jeho pomníku drželi čestnou stráž společně s pionýry a při hraní internacionály vystřelili čestnou salvu.

Kladení věnců k hrobu neznámého vojína se opakovalo ještě několikrát během celého roku při dalších slavnostech, např. na výročí VŘSR. Hrob neznámého vojína byl zcela účelově umístěn před hrobkou rodiny Buquoyů, aby se změnila tradice a paměť původního místa, neboť šlechta měla být vnímána jako přežitek z dob monarchie a velmi často se neopomíjela připomínat nacistická minulost posledních Buquoyů v Nových Hradech.³⁴

Další dva svátky Mezinárodní den žen (dále MDŽ) a Mezinárodní den dětí (dále MDD) též neušel pozornosti pohraniční stráž, přičemž prvně jmenovaného se musela PS zúčastňovat opět pouze okrajově kvůli nežádoucímu vzniku milostných vztahů mezi pohraničnickými a místními ženami, jak už bylo několikrát naznačeno. Oproti tomu při MDD se útvar PS mohl představit v plné šíři a ukázat veškerou aktivitu pohraničnicků věnovanou dětem a mládeži. Během MDD se pohraničníci věnovali při sportovních soutěžích družstvům pionýrů a dokonce se připravovala společná hudební vystoupení (v roce 1974 pohraničníci s novohradskými hudebníky založili hudební skupinu Hraničáři, která na podobných akcích velmi často vystupovala) nebo se konaly společné výstavy. Mezi jednu z neoblíbenějších aktivit patřila prezentace průběhu výcviku psů a jejich psů, což bylo pro děti a mládež samozřejmě velmi poutavé.

Dalo by se tedy říci, že se útvar pohraniční stráž do každodenního života i do času oslav a slavností na Novohradsku věnil poměrně plynule a během každého měsíce jakéhokoli roku se zúčastňoval mnohých aktivit, aby demonstroval svou přítomností potřebnost, důležitost ale i přirozenou existenci v životě místních obyvatel. Zasahoval tím do celého chodu města a cíleně ovlivňoval všechny generace. V jednom ze svazků novohradské kroniky PS útvaru se dochoval výstřížek z novin, který se snažil tuto

33 Kronika PS útvaru Nové Hradý.

34 Zuzana DUCHKOVÁ, *Několik kulturně-historických střípků z poválečného období města Nové Hradý. Slavnosti a svátky očima kronik útvaru Pohraniční stráž (1978–1985)*, in: J. PETRÁŠ – L. SVOBODA (edd.), *Znormalizováno. Československo v letech 1978–1985*, Praha 2021, s. 332–337.

myšlenku podpořit, když zdůrazňoval, že „*pohraničáři nejsou v Nových Hradech cizím elementem. Oni sem už zkrátka patří; lidí, kteří vám tohle potvrdí, jsou stovky.*“³⁵ PS měla působit jako důležitá autorita a ochrana místních, tak i jako důvěrný přítel a pomocník, který nabízí osvětovou činnost a různé aktivity všem generacím, nehledě na mnohé negativní dopady, které městu jejich přítomnost přinesla.

V devadesátých letech 20. století byl zmiňovaný novohradský klášter v bídném stavu navrácen původnímu řádu servitů³⁶ a ten se pokusil navázat na dřívější tradici konání náboženských svátků, které vstupovaly i do veřejného prostoru obce. Stejně tak se klášter zapojuje v současnosti, po jeho převzetí církevním společenstvím Rodina Panny Marie v roce 2006 a jeho přejmenování na Klášter Božího Milosrdenství. Kromě původních oslav týkajících se církevního roku (Vánoce, Velikonoce, Boží tělo atp.) se konaly servitské slavnosti pro veřejnost, nyní se pořádají náboženské poutě, mnoho aktivit pro děti a mládež atp.

Kromě kláštera se Nové Hrady staly během posledních let (hl. po roce 2000) kulturním a turistickým centrem regionu a svůj rozsáhlý program nabízí mnoho dalších institucí: koželužna (galerie), kovárna, novohradské muzeum, knihovna, apatyka café a samozřejmě i státní hrad Nové Hrady ve zprávě NPÚ.

35 „*Nikdo už dnes nepoví hodinu přesně, kdy se vlastně v Nových Hradech objevili první příslušníci pohraničnických útvarů Sboru národní bezpečnosti, aby po pětačtyřicátém přebrali do svých rukou ochranu naší státní hranice. Pak uběhlo pár let, v jednapadesátém vznikla Pohraniční stráž a do starého rozsáhlého barokního kláštera řádu Servitů přicházeli další pohraničnicki. Je tak trochu ironií, že dodnes bydlí ve zdech budovy, jejíž prapůvodní obyvatelé, mniši, byli na Novohradsko přivoláni někdejšími pány kraje, aby jim za pomoci reakční náboženské ideologie pomohli udržet prostý lid v porobě a poddanství. Tehdy se na zdi kláštera nikdo z místních s příliš velkou láskou nedíval. Dnes je všechno úplně jiné – jakkoli toto tvrzení může pro něčí uši znít jako omšelá a otrěpaná fráze. Ale pohraničáři nejsou v Nových Hradech cizím elementem. Oni sem už zkrátka patří; lidí, kteří vám tohle potvrdí, jsou stovky. Patří k městu, které ne nadarmo nese titul vzorná pohraniční obec.*“ Výstřižek článku je umístěn v Kronice PS útvaru Nové Hrady, bohužel není uveden konkrétní zdroj.

36 Budova kláštera postupně přestávala „vyhovovat“ pohraniční jednotce, „*výrazem péče Komunistické strany Československa a socialistického státu o pohraničnický bylo rozhodnutí k vybudování nového objektu pro pohraniční jednotku, který by splňoval všechny požadavky a potřeby pro kulturní život pohraničnicků.*“ V roce 1983 byla zahájena výstavba nových kasáren pro PS útvar na místě bývalého statku za městem, který sloužil jako hospodářské stavení ČSSS. Nový objekt jednotky byl dokončen k 30.9.1987 a přestěhování jednotky bylo provedeno 7. října 1987. Předání nového objektu jednotce bylo ukončeno 5. listopadu 1987. V roce 1988 se naplno rozjela jednání o budoucím využití kláštera. Budova kláštera po působení PS útvaru byla však ve velmi neutěšeném stavu a vyžadovala rozsáhlou rekonstrukci. Přesto bylo zájemců poměrně mnoho, např. primátor Prahy, předseda Severočeské KNV Ústí nad Labem, ministr všeobecného strojírenství ČSSR, ministr hutnictví a těžkého strojírenství ČSSR, ministr národní obrany ČSSR, ministr národní obrany ČSSR, ministr elektrotechnického průmyslu ČSSR, podnikový ředitel ČEZ, Jaderná elektrárna Temelín. Posledním doloženým zájemcem v prosinci 1988 byl Okresní výbor Českého svazu ochránců přírody v Českých Budějovicích. Svaz se obrátil na MNV s předběžnou žádostí k možnému využívání objektu bývalého kláštera v Nových Hradech pro potřeby ČSOP a CHKO Novohradské hory, kde by měly mít své sídlo. Ze strany MNV Nové Hrady bylo všem zájemcům sděleno, že bez provedení oprav nelze tento objekt pro žádné účely využívat, předběžně si měla oprava vyžádat 30 mil. Kčs. SOKA České Budějovice, MěNV Nové Hrady, nezprac.

Zuzana Duchková: *Nové Hrady in South Bohemia under the Command of the Border Guard Unit. Everyday life and festivities in the region of Nové Hrady in the second half of the 20th century through the eyes of border guards-chroniclers*
(Summary)

The paper focuses on the role of Border Guard (Pohraniční stráž, PS) unit in social and cultural life in provincial border town of Nové hrady in Southern Bohemia in the context of the changes of regional identity following the end of World War II and the expulsion of most of local German population. The research is based mainly on preserved chronicles of PS units.

Personnel of PS was involved in various cultural and commemorative activities, related to rituals of Czechoslovak „state socialism“. Such actions included celebrations of anniversaries of „Victorious February“ (Communist putsch in Czechoslovakia in 1948 or October (Bolshevik) Revolution of 1917 in Russia etc. Some of the actions were intended to suppress the undesirable pre-war traditions. For instance the wrath-lyng ceremonies on the thomb of unknown soldiers were supposed to replace older commemorative practise dedicated to the Buquoy noble family. Members of PS also orgnised various sporting activities including so-called Adam Ruso Memorial. Although the soldiers of PS became integral part of local society, their presence was often seen as controversial, not just because of politicalor ideological reasons, but also due to devastation of local monastery, which served as PS barracks.

Použité zdroje:

Archivní prameny:

Státní okresní archiv České Budějovice
Městský národní výbor Nové Hrady, nezprac.
Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích
Kronika PS útvaru Nové Hrady

Pamětnická svědectví:

Osobní korespondence autorky s Mag. Leopoldine Goldberg-Vogel z let 2002–2003.
Osobní korespondence autorky s p. Josefem Zeilingerem z let 2002–2003.

Tištěné prameny:

Hans PLAN – Johann SOMMER (ed.), *Pfarrchronik Strobnitz 1906—1946*, Augsburg 1996.
Příručka pro pohraničníky, Praha 1963.
Stručný přehled dějin pohraniční stráže, Praha 1986.
Anton TEICHL, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Gratzen*, Gratzen 1907.

Literatura:

Zuzana DUCHKOVÁ, *Několik kulturně-historických střípků z poválečného období města Nové Hrady. Slavnosti a svátky očima kronik útvaru Pohraniční stráže (1978–1985)*, in: Jiří Petráš – Libor Svoboda (edd.), *Znormalizováno. Československo v letech 1978-1985*. Praha 2021, s. 332-337.
Vladimír HOKR, *Paměti Vitorazska: Novohradsko, Třeboňsko, Waldviertel*, Nové Hrady 2003.
Jan IVANEGA – Petra TRNKOVÁ (edd.), *Krajina, sídlo, obraz: romantický řád Jiřího Jana Buquoye*, Praha 2015.
Pavel KOBLASA, *Buquoyové: stručné dějiny rodu*, České Budějovice 2002.
P. KOBLASA, *Mistopis Novohradských hor*, České Budějovice 2001.
P. KOBLASA, *Nové Hrady*, České Budějovice 1999.
P. KOBLASA, *Od poloviny 18. století do roku 1918*, in: Vladislav DUDÁK (ed.), *Novohradské hory a Novohradské podhůří. Příroda. Historie. Život*, Nové Město, 2006, s. 385–388.

Daniel KOVÁŘ, *Kraj trojí tváře: Borovany, Ledenice, Trhové Sviny, Horní Stropnice, Nové Hradky, Žár, Žumberk, Jílovice, Olešnice, Slavče, Sdružení obcí*, 1998.

Martin KRUMMHOLZ, *Buquoyská krajina: zaniklé i dochované stavby v Nových Hradech a okolí = The Buquoy Landscape: ruined and surviving buildings in and around Nové Hradky*, Praha 2012.

Leoš NIKRMAJER, *Od vzniku ČSR do roku 1938*, in: V. DUDÁK (ed.), *Novohradské hory a Novohradské podhůří. Příroda. Historie. Život*, Nové Město, 2006, 389–398.

Jiří PETRÁŠ, *Od osvobození do roku 1989*, in: V. DUDÁK (ed.), *Novohradské hory a Novohradské podhůří. Příroda. Historie. Život*, Nové Město 2006, s. 405–416.

Jiří PETRÁŠ, *Odsun Němců (Česko-německé soužití a odsun německého obyvatelstva na jižní hranici s Rakouskem v letech 1945–1947)*, in: A. KOMLOSY – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), *Kulturen an der Grenze*, Waidhofen a.d. Thaya 1995.

Petr POLÁK, *Stůj, ruce vzhůru! Tady Pohraniční stráž. Kdo tam? Česko-rakouská hranice v oblasti Novohradských hor v letech 1948–1989*, České Budějovice 2009 (diplomová práce).

Martin PULEC, *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích*, Praha 2006.

Matěj SPURNÝ, *Proměny sudetské krajiny*, Praha 2006.

Zuzana VÁCLAVOVÁ, *Odsun Němců z Novohradska*, České Budějovice 2010 (diplomová práce).

Pavel VANĚK, *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955*, Praha 2008.

Vojtěch VLČEK, *Perzekuce mužských řeholí 1948–1950*, in: *Stát a církev v roce 1950: sborník příspěvků z konference pořádané Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským dne 21. června 2000 v Emauzském klášteře v Praze*, Edice *Historia ecclesiastica*, sv. 4, Brno 2000.

Michaela VLČKOVÁ (ed.), *Duchovní krajina Novohradských hor: Novohradsko*, Mýtiny 2017.

Mgr. Zuzana Duchková, Ph.D.
 Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
 duchkova@pf.jcu.cz